

המנורה כפולת המבט

בשתי פרשיות בתורה מתוארת מנורת המשכן :

א. תיאור כמעט מלא מופיע בפרשת תרומה :

וַעֲשִׂיתָ מְנֹרֶת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תִּיעָשֶׂה הַמְּנֹרֶה יִרְכָּה וְקִנָּה גְבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמָּנָה יִהְיוּ: וְשֵׁשֶׁה קָנִים יִצְאִים מִצְּדֵיהָ שְׁלֹשָׁה קָנֵי מָנָה מִצְּדָה הָאֶחָד וְשְׁלֹשָׁה קָנֵי מָנָה מִצְּדָה הַשֵּׁנִי: שְׁלֹשָׁה גְבָעִים מְשֻׁקָּדִים בִּקְנָה הָאֶחָד כַּפְתָּר וּפְרָח וְשְׁלֹשָׁה גְבָעִים מְשֻׁקָּדִים בִּקְנָה הָאֶחָד כַּפְתָּר וּפְרָח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן הַמָּנָה: וּבִמָּנָה אֶרְבָּעָה גְבָעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ: וְכַפְתָּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמָּנָה וְכַפְתָּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמָּנָה וְכַפְתָּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמָּנָה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן הַמָּנָה: כַּפְתֹּרֶיהָ וְקִנָּתָם מִמָּנָה יִהְיוּ כָּלָה מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר: וְעֲשִׂיתָ אֶת נֹרְתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעַלָּה אֶת נֹרְתֶיהָ וְהָאִיר עַל עֶבֶר פָּנֶיהָ: (שמות כ"ה, לא-לז).

ב. תיאור קצר נוסף המשלים את הראשון, מופיע בתחילת פרשת בהעלותך :

וַיְדַבֵּר ד' אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן וְאֶמְרָתָּ אֵלָיו בְּהֶעֱלֹתְךָ אֶת הַנֵּרוֹת אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנֹרֶה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת: וַיַּעַשׂ כֵּן אֶהֱרֹן אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנֹרֶה הֶעֱלָה נֹרְתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ד' אֶת מֹשֶׁה: וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרֶה מִקְשָׁה זָהָב עַד יִרְכָּה עַד פְּרָחָהּ מִקְשָׁה הוּא כַּמֵּרָאָה אֲשֶׁר הִרְאָה ד' אֶת מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת הַמְּנֹרֶה: (במדבר ח', א-ד).

על פי צירוף שני התיאורים הללו, קבעו חז"ל את מספר קישוטי המנורה (מנחות כ"ח, ב): "נמצאו גביעין עשרים ושנים, כפתורים אחד עשר, פרחים תשעה", ומבררת הגמרא כיצד למדו חז"ל את מספר הקישוטים שבמנורה מן הכתוב :

בשלמא גביעין עשרים ושנים, דכתיב: 'ובמנורה ארבעה גביעין' וגו', וכתיב: 'שלשה גביעין משוקדים בקנה האחד כפתור ופרח' וגו', ארבעה דידה ותמני סרי דקנים, הא עשרין ותרתי. כפתורין נמי אחד עשר כפתורין, תרי דידה וששה דקנים, וכפתור וכפתור הא חד סר. אלא פרחים תשעה - מנלן? פרחים, תרי דידה וששה דקנים תמניא הוו? אמר רב שלמן: כתיב: 'עד ירכה עד פרחה מקשה היא'.

יש לבאר: מדוע חילקה התורה את תיאור המנורה לשתי פרשיות, ולא הושלם התיאור בפרשת תרומה? כמו כן: במה שונה הפרח הנזכר בפרשת בהעלותך משאר הפרחים הנזכרים בפרשת תרומה, שוני שחייב את אזכורו בנפרד? עיון בשיטת הרמב"ם ורס"ג שופך אור חדש על שאלה זו ועל שאלות נוספות. מתברר שהתורה מתייחסת אל המנורה לא רק בשתי פרשיות נפרדות המשלימות זו את זו אלא גם במבט כפול ומרובה משמעויות, כפי שיבואר לקמן¹.

1. להרחבה ועיון במקורות הסוגיה, עיין: "מנורת המקדש - צורתה וכיוון עמידתה", תחומין כו,

שתי הגדרות ה"מנורה" ושני כיווני תיאורה בציר האנכי

בכל הופעותיה בפרשת תרומה, מזהה "המנורה" עם הקנה האמצעי בלבד, כגון: "שֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיָּצְאִים מִן הַמִּנְרָה". אולם כל הקנים נעשו מקשה אחת עימו, על כן באותה מידה ניתן גם לומר ש"המנורה" כוללת את כל הקנים והנרות, כפי שאכן משמע מהופעותיה בפרשיות אמור ובהעלותך, כגון: "וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמִּנְרָה מִקְשָׁה זָהָב עֵד יִרְכָּה עַד פְּרֻחָהּ מִקְשָׁה הִוא".

במקביל, התורה גם מתארת את המנורה בשני כיוונים בציר האנכי:

- בפרשת תרומה, מתוארת המנורה [=הקנה האמצעי] מלמטה למעלה: ירכה, קנה, גביעיה, כפתוריה ולבסוף פרחיה, אח"כ מתוארים ששת הקנים וקישוטיהם, ולבסוף מופיעים הנרות.
- בפרשת בהעלותך המנורה מתוארת מלמעלה למטה: שבעת הנרות מתוארים תחילה, (אח"כ שבעת הקנים שתחת הנרות המהווים את "המנורה" העשויה מקשה זהב, עם הקנה האמצעי המהווה את "פני המנורה"), ולבסוף הירך, תוך אזכור הפרח התחתון הצמוד לירך המנורה. אין התורה נותנת הסבר להיפוך כיוון זה האומר דרשני.

כיוון עמידת הכלים במקדש, הגדרת ה"מנורה" וחלוקת המקדש - שני

מבטים

אין התורה קובעת במפורש את כיוון עמידת הכלים במשכן [ובמקדש]. חז"ל, הם שלמדו את כיוון עמידתם מן הכתוב. אמנם התורה קובעת שעל שבעת הנרות להאיר "אל מול פני המנורה", אך זאת בלי לציין מה נמצא "מול פני המנורה". התורה גם קובעת שאת נר התמיד יש לכוון אל ארון הברית שכן עליו להיות "לפני ה'", אולם אין היא מזהה את "פני המנורה" עם נר התמיד, ובשאלת זהות זו נחלקו התנאים.

בברייתא בגמרא, במנחות צ"ח,ב, מובאת מחלוקת התנאים - רבי (רבי יהודה הנשיא) ורבי אלעזר ברבי שמעון (בר יוחאי, ראב"ש), באשר לכיוון עמידת השולחנות במשכן ובמקדש. מהדיון בגמרא מתברר שמחלוקת זו רחבה הרבה יותר. לשיטת רבי, כל הכלים חוץ מהארון עמדו לאורך המקדש, ואילו לראב"ש - כל אחד מהכלים עמד לרוחב הבית. פרשני המקרא והתלמוד (ובראשם - רש"י) סברו שמדובר במחלוקת מציאותית פשוטה, אך נראה כי לשיטות רס"ג והרמב"ם יש לבאר את מחלוקת

התנאים באופן שונה לחלוטין². לשיטת רס"ג והרמב"ם, השולחן במקדש אכן עמד כשאורכו לאורך המקדש, אולם המנורה עמדה כך שקניה עמדו לרוחב המקדש. כאמור, למרות זאת פסק הרמב"ם שכל הכלים במקדש חוץ מהארון עמדו כשאורכם לאורך המקדש. הסתירה לכאורה שבדבריו אינה יכולה להיות מוסברת אלא בכך שלשיטתו - המנורה מוגדרת כקנה האמצעי בלבד, ש'אורכו' (הנקבע על פי הנר שעליו המופנה למערב, שהרי הקנה עצמו הינו גליל אנכי) מצוי לאורך המקדש, ואילו שאר הקנים המצויים משני צידיו, עומדים לרוחב המקדש.

את כיוון השולחן לאורך המקדש [ממזרח למערב] לומד רבי מכיוון המנורה. אין הוא לומד את כיוון עמידת השולחן מכיוון ארון הברית העומד כשאורכו לרוחב המקדש, שכן לשיטתו אין ללמוד את הנעשה בקודש [=בהיכל] מהנעשה בקדש הקדשים, מפני שמדובר בשני חללים נפרדים (ע"י הפרוכת), השונים בקדושתם.

לעומתו נוקט ראב"ש שכיוון עמידת כל שולחן צריך להיות לרוחב המקדש - מצפון לדרום (ולשיטתו - רק שורות השולחנות שהיו בבית ראשון עמדו לאורך המקדש). את כיוון השולחן לומד ראב"ש מכיוון ארון הברית והמנורה, שכן לדעתו אין הקודש וקדש הקדשים נפרדים ושונים בקדושתם אלא נחשבים כחלל אחד, למרות הפרוכת המפרידה ביניהם. לשיטתו, גם המנורה עמדה לרוחב המקדש, שהרי היא כוללת את כל הקנים, העומדים לרוחב המקדש (ולשיטתו - רק שורות המנורות שהיו בבית ראשון עמדו לאורך המקדש), ברם גם הוא מסכים ש"פני המנורה" זהים עם פי נר התמיד שכן ששת הנרות מצודדים אליו ורק הוא היה מכוון אל ארון הברית.

לא קיימת אפוא מחלוקת במציאות לגבי כיוון עמידת קני המנורה לרוחב המקדש אלא רק לגבי הגדרת המנורה, מחלוקת שיסודה בשתי קריאות ושני מבטים על המנורה המצויים כבר בכתוב בתורה.

המחלוקת לגבי כיוון עמידת הכלים נובעת אפוא מהמחלוקת הבסיסית יותר, באשר לחלוקת חלל המקדש, הנזכרת בגמרא לפני המחלוקת לגבי כיוון עמידת הכלים. יש לשלב את שני ההיבטים של המחלוקת, את עניין היחס לחללי המקדש כנפרדים או מאוחדים, עם שתי הגדרות המנורה האפשריות בפרט, ועם קביעת כיוון עמידת

2. יש משמעות מיוחדת בתפיסת הקבלה, ל"אורך" ל"רוחב" ול"קומה", כמבטאים כל אחד משמעות מסוימת, וכמובן שכל ההסתכלות על המנורה ככפולת מבט יש לה משמעויות רבות על פי הקבלה, אך לא נדון כאן במשמעות הקבלית של מחלוקת זו, שכן כותב המאמר אינו מצוי בספרות הקבלה והחסידות, והמאמר נכתב רק מצד ה"נגלה" הפשוט. אך ראוי שבעלי ידע בקבלה וחסידות יאירו ויעירו על העניין כרוחב דעתם מצד המבט הפנימי של התורה בעניינים אלו, מאחר ושיטת הרמב"ם לא היתה מוכרת כלל עד כה.

הכלים בכלל. כמו כן יש לשלב את ההסברים הללו בשני המבטים על המנורה בציר האנכי : רבי, המתייחס למנורה כקנה האמצעי בלבד, מסתמך על תיאור המנורה בפרשת תרומה, שם היא מוגדרת כקנה האמצעי וקישוטים מתוארים מלמטה למעלה, ואילו ראב"ש המתייחס אליה ככוללת את כל הקנים, מסתמך יותר על התיאור בפרשיות אמור ובהעלותך - מלמעלה למטה.

לשיטת רבי, המבט על המקדש וכליו הוא המבט האנושי (כלומר מבט עם המגבלות הטבעיות של האדם) : המקדש מחולק לשני חללים, הקדש וקדש הקדשים, הנפרדים זה מזה ע"י הפרוכת. קדש הקדשים עם ארון הברית (שאינו מן המידה) מייצג את העל טבע והקודש את הטבע והפרוכת מבדילה ביניהם. המבט על המנורה הוא מלמטה למעלה, ועל המקדש כולו מן החוץ פנימה.

ואילו לראב"ש, המקדש מחולק אמנם כביתו של אדם לשלושה חלקים : קדש הקדשים, מחצית הקדש הפנימית עם הכלים ומחצית הקדש החיצונית הריקה, אולם במבט האלוקי - על המנורה מביטים מלמעלה למטה, ועל המקדש - מן הפנים חוצה, ואין המחיצות מבדילות.

(למעשה, אפשר שהפרדת חלל המקדש לשני חלקים נפרדים ע"י הפרוכת, קיימת רק לגבי השולחן ולא לגבי המנורה, שכן מיקום השולחן [כמו גם מזבח הקטרת] הוא "מחוץ לפרכת" אך מיקום המנורה אינו מיוחס כלל לפרכת אלא רק "נכח השולחן", וכאילו אין למיקומה קשר לפרוכת, וזאת מפני שהשולחן מייצג מרכיב גשמי [הלחם] ואילו המנורה מייצגת מרכיב רוחני [האור]. בהתאם, רבי מתייחס לכיוון עמידת הכלים בהם עובדים הכהנים ואילו ראב"ש מתייחס לכיוון עמידת הכלים בהתאם לעבודה בהם ובתכולתם.)

חלוקת פרחי המנורה : חיצוניות חולפת לעומת פנימיות נצחית

כאמור, בתיאור המנורה בפרשת תרומה, תוארו הקישוטים מלמטה למעלה, כאשר בראשי הקנים מתחת לנרות מצויים הפרחים. גם בטבע, מצויים הפרחים בראש הצמח והם הדרו, יופיו ומפיצי ריחו. ברם בעוד שמבחינה חיצונית הפרח הוא החלק היותר מושלם בצמח, הפרח גם קמל ונובל מהרה והוא קצר הימים שבחלקי הצמח. רק תכולתו הנסתרת בו - שהוא הזרע, הינו בר קיימא ויכול להצמיח צמח נוסף, ממנו יתפתחו עוד ועוד צמחים, והוא נושא המידע התורשתי הנצחי הדרוש להמשך קיומו. הפרח הוא המכין את הזרע, ברם כדי שהזרע יתפתח, יש להפרות את הפרח מגורם חיצוני (הבא מלמעלה), ואח"כ להוריד את הזרע מטה לארץ כדי שיתפתח שוב מלמטה - מן האדמה. נראה שאת הזרע הטמון בפרח מייצג הפרח

התחתון במנורה. בעוד הפרחים שבראשי הקנים מייצגים את החיצוניות החולפת, הפרח התחתון מייצג את הפנימיות הנצחית הנסתרת.

זו הסיבה לענ"ד לחלוקת תיאור פרחי המנורה בין פרשיות תרומה ובהעלותך. ברם היכן מתחיל התהליך [המחזורי הטבעי] - למטה או למעלה? בזה חלוקים רבי וראב"ש (ושמא במחלוקת ב"ש וב"ה נחלקו, אם הארץ קודמת בבריאתה או השמים). במבט אנושי הכל צומח מלמטה, השיא הוא למעלה ושב ויורד מטה, אך במבט א-לוקי (ונסתר), הכל בא מלמעלה והשיא הוא דווקא באפשרות לרכז הכל בנקודה אחת למטה, ממנה ישוב הכל אל על.

זה ההסבר לענ"ד לתיאור הכפול של המנורה בתורה, ואפשר שהוא אחד מיסודותיה העיקריים של תורת הסוד [לולא דמיסתפינא, הייתי אומר שחלק גדול מהרעיונות המובאים בספרות הקבלה והחסידות יסודם בתיאורי המנורה בפרט והמשכן בכלל].

במחלוקת התנאים יש גם מאפיינים אישיים. רבי נוקט בדרך הפשט והנגלה ואילו ראב"ש - כאביו, נוקט בדרך של תורת הנסתר, במבט יותר פנימי. ולסיום, אלו ואלו דברי א-לוקים חיים, שתי השיטות הן שני מבטים בתורה על המקדש בכלל ועל כליו בפרט. אין התנאים חלוקים אלא באשר למבט העיקרי הקובע להלכה ולמעשה. "מחלוקת" התנאים במציאות, מצומצמת לכיוון עמידת כל שולחן כשלעצמו ואף על פי שהלכה כרבי מחברו, אפשר שראב"ש בא לומר שמצד האמת לאמיתה, אין הכיוון הנקבע כרבי מחייב להלכה אלא בעולם העשייה בו מצוי האדם ומצד מגבלות האדם לעת עתה, אבל מצד הקב"ה ובעולמות הרוח העליונים אפשר היה לכוון את הכלים אף באופן שראב"ש קובע, ולכן אין התורה עצמה מציינת את כיוון הכלים במפורש, ואפשר שכשם שלעתיד לבוא תהיה ההלכה הנוהגת למעשה כבית שמאי, כך תהיה אפשרות לנהוג אף כשיטתו.